

Бранка ЈАНАЧКОВИЋ¹

Историјски архив „31. јануар“ у Врању
Врање, Србија

Славица СОЛОМУН²

Архив Србије
Београд, Србија

Прегледни рад

ЕДИЦИЈА ВОДИЧ КРОЗ АРХИВСКУ ГРАЋУ СРБИЈЕ

70

Апстракт: Водичи су основна информативна средства свих архива и издају се као посебна едиција Архива Србије и архивске службе у Републици Србији. Израда водича уређена је чл. 26. Закона о архивској грађи и архивској делатности („Службени гласник РС“ бр. 6/2020). Прва Редакција за израду *Водича кроз архивску грађу Србије* формирана је 1968. године. Редакција у садашњем сазиву именована је 2002, а исте године донети су Правилник о раду Редакције, Упутство за израду *Водича кроз архивску грађу Србије* и Упутство за израду водича за архиве у Војводини. Упутство о техничком изгледу водича за архиве у Војводини одобрено је 2003, а Упутство о техничком изгледу водича за архиве у Србији 2005. године. Књига *Водич* носи наслов едиције са редним бројем свеске и назив архивске установе која издаје водич. До сада је у оквиру ове едиције приређено и објављено деветнаест томова.

Кључне речи: *Едиција Водич кроз архивску грађу Србије, Редакција, Правилник о раду Редакције, Упутство за израду Водича кроз архивску грађу Србије, књига Водич, архиви, фондови и збирке, архивска грађа, историјска белешка, обавештајна средства, Општи инвентар, сумарни и аналитички инвентари*

Водич кроз архивску грађу је научно-обавештајно средство преко којег се јавности представља целокупна архивска грађа једне архивске установе. Водич даје приказ стања једног архива у тренутку објављивања кроз исцрпне податке о ствараоцима, количини и садржини архивске грађе, односно кроз податке о стручном архивистичком раду на фондовима и збиркама, као и кроз податке о архиву (установи заштите).³

Идеја за покретање овакве едиције настала је 60-их година 20. века у архивистичким круговима тадашње Југославије. У складу са тим, Архив Србије је заједно са Друштвом архивиста Србије и Заједницом Архива Србије 1968. године почео са припремама за израду *Водича кроз архивску грађу Србије*. Формирана је Редакција

¹ архивски саветник, brankaarhiv@gmail.com

² архивски саветник, s.solomon@archives.org.rs

³ *Упутство за израду Водича кроз архивску грађу Србије* донето је на састанку Редакције 24. децембра 2002. године

од десет чланова, касније девет, а за председника је изабрана Боса Михајловић, виши архивист Историјског архива Београда.⁴

Прву књигу *Водич кроз архивску грађу* објавио је Архив Србије 1973, док је други том ова установа објавила 1975. године. Водич Историјског архива Шумадије из Крагујевца објављен је 1978, а затим су уследили водичи и других архива.

Чланови Редакције, истакнути архивски стручњаци из целе Србије, мењали су се током година, а садашњи сазив Редакције *Водича кроз архивску грађу Србије* именован је 14. августа 2002. године на XXIII седници Управног одбора Архива Србије. За чланове Редакције именовано је шеснаест архивиста, а за председника је изабран Радомир Ристић, архивски саветник из Историјског архива у Краљеву. Током непуне две деценије рада неминовно су се десиле и персоналне измене (два врсна стручњака Раде Шумоња и Драга Миловановић су нас прерано напустили, а поједини чланови су се повукли из Редакције због одласка у пензију), па је Редакција укључила нове архивисте у свој рад. Главни и одговорни уредник Едиције *Водич кроз архивску грађу Србије* је директор Архива Србије.

На састанку Редакције, одржаном 24. децембра 2002. године, усвојени су Правилник о раду Редакције *Водича кроз архивску грађу Србије*, Упутство за израду *Водича кроз архивску грађу Србије* и Упутство за израду водича кроз архивске фондове за архиве у Војводини. Упутство о техничком изгледу водича за архиве у Војводини одобрено је 2003, а Упутство о техничком изгледу водича за архиве у Србији 2005. године.

Одредбе Правилника којим се уређује рад Редакције обавезне су за све чланове Редакције, као и за чланове приређивачких одбора архива који раде на изради публикације водича. Редакција руководи пословима издавања планираних томова Едиција: *Водич кроз архивску грађу Србије* и *Водич кроз архивске фондове за архиве у Војводини*. Правилником је предвиђено да се за потребе израде појединачних водича именује Редакција у ужем саставу која пружа стручну помоћ члановима приређивачког одбора у циљу добијања што квалитетнијег водича. Редакцију у ужем саставу чине председник, секретар и три члана.

⁴ Јелена Недељковић, *Водич кроз архивску грађу Србије*, Архивски преглед 1-2, Београд 1990, 30.

Приређивачки одбори архивских установа које приређују водич у обавези су да се придржавају упутстава за израду водича које је донела Редакција. Након прегледа и одобрења од стране Редакције, архивска установа може објавити свој том водича.⁵

Едиција *Водич кроз архивску грађу Србије* штампа се на српском језику, ћириличним писмом, а део тиража може се штампати и латиницом.⁶

Књига *Водич* носи назив едиције и број свеске у едицији, а затим и назив архива који га издаје. Водич садржи следеће елементе: уводни део, опис фондова и збирки (анотација) и помоћни апарат.

У уводном делу сваког водича представљен је историјат архивске установе од оснивања, са свим организационим променама које су се десиле током постојања и рада. Територијална надлежност, опис простора (депоа за смештај архивске грађе), организациона структура, као и подаци о запосленима представљају саставни део историјата установе.

Подаци о архивској грађи су општи са распоном година и количином архивске грађе и посебним освртом на старије фондове и збирке, као и на архивску грађу која представља културно добро од изузетног и великог значаја. У овом делу водича представљена је структурна шема према којој су приказани фондови и збирке. Поред историјата архива и општих података о архивској грађи, уводни део садржи и напомену кориснику.

Опис фондова и збирки представља главни и најобимнији део водича у коме се приказују сви фондови и збирке који се налазе у архивској установи. Представљени су према утврђеној структурној шеми из Општег инвентара.

Архиви у Војводини фондове и збирке представљају по редоследу из Регистра архива, односно по редоследу како су приспели у установи. На крају публикације налази се попис фондова и збирки према структурној шеми Општег инвентара.

Поред описа сваког фонда и збирке понаособ, у овом делу водича раде се уводни (заједнички) текстови за истородне фондове како би се избегло понављање истих података. У оквиру групе Управа и јавне службе уводни текстови у водичима постоје за окружна начелства, среска начелства и општине када су у питању фондови старијег датума, до 1918, односно до 1941. године. За период од 1944. године заједнички текстови раде се за следеће фондове: народни одбори срезова, скупштине општина, народни одбори општина, месни народни одбори, стамбене заједнице и самоуправне интересне заједнице. Уводни заједнички текст постоји и за фондове правосуђа. У оквиру групе Привреда и банкарство заједнички текстови раде се за привредна удружења и задруге када је у питању период до 1941. године. За период после 1944. године постоје заједнички текстови за коморе, срески савез земљорадничких задруга, земљорадничке задруге и сељачке радне задруге. У групи Друштвено-политичке организације, друштва и удружења заједничке текстове имају фондови Савеза комуниста Југославије, Социјалистичког савеза радног народа Југославије, Антифашистичког фронта жена Југославије, Савеза социјалистичке

⁵ Правилник о раду Редакције *Водича кроз архивску грађу Србије*.

⁶ Исто.

омладине Југославије, Савеза синдиката Југославије, Савеза удружења бораца народнослободилачког рата, Удружења резервних официра и подофицира Југославије, Савеза ратних војних инвалида и Црвеног крста.

Сваки фонд је у наслову представљен под последњим званичним називом уз који се наводи и седиште творца фонда. Испод наслова фонда у загради су године оснивања и престанка рада творца фонда. Уколико творац фонда и даље ради, у загради је само година оснивања. У наставку следи распон година архивске грађе коју фонд садржи.

Опис фонда подразумева белешку о његовом творцу, коју чине сажети подаци о оснивању, променама током рада, делатности, организационој структури, органима управљања, престанку рада творца фонда, као и назив правног наследника уколико постоји.

На основу приређених и објављених књига водича добија се увид о литератури која је коришћена приликом израде белешки о творцима фондова. Од литературе би требало истаћи „Административно-територијалне промене у НРС од 1834-1954“, зборнике закона, службене новине Краљевине (СХС, Југославије), као и „Општина у Кнежевини и Краљевини Србији. Део 1, (1804-1839)“ аутора Ружице Гузине. За фондове који припадају периоду од 1944. године као основ за писање историјских белешки користе се службени листови (ФНРЈ, СФРЈ), службени гласници (НРС, СРС, РС), срески и општински службени листови, монографије, као и друга објављена литература која садржи основне податке о творцу фонда. Осим литературе, од великог је значаја коришћење архивских докумената за писање историјата о творцу фонда. Упоредно коришћење објављене литературе и изворних докумената доприноси да историјат фонда буде комплетнији и садржајнији, што књигу водича чини квалитетнијом, а уједно потврђује научноистраживачки рад њених приређивача.

Иза белешке о творцу фонда следи белешка о фонду која обухвата податке када и од кога је преузета архивска грађа, број под којим је уписана у Књигу пријема архивске грађе, степен очуваности, као и податак о сређености и укупној количини архивске грађе. У овом делу се налази и податак о микрофилмованој грађи фонда и о томе да ли фонд припада категорији културног добра од изузетног или великог значаја.

Веома је битно на прави начин представити опис архивске грађе: јасно, сажето и прецизно. Приликом анотације у водичима прво су представљене књиге по врсти, са распоном година и бројем књига. Књиге су наведене по значају (регистри уз деловодне протоколе, деловодни протоколи [...], а на крају финансијске књиге). Списи су наведени по важности (записници, документи о оснивању, нормативна акта [...], а на крају су представљена финансијска документа). Анотација је представљена на основу података преузетих из Општег инвентара, сумарних и аналитичких инвентара, пописа архивске грађе или прикупљањем података непосредним увидом у архивску грађу.

Опис фонда садржи обавештајна средства о архивској грађи одређеног фонда или збирке. За сређене фондове то су сумарни инвентари, аналитички инвентари

ри, пописи предмета, регеста и разни регистри уколико су рађени за фондове са намером да послуже архивистима приликом рада или корисницима архивске грађе. За фондове који нису архивистички сређени као обавештајна средства наведени су пописи архивске грађе који су саставни делови записника о преузимању исте и деловодни протоколи уколико их фонд садржи.

На крају описа фонда наведена је библиографија о фонду, односно сви стручни радови и публикације који су настали и објављени на основу архивских докумената датог фонда.

Трећу целину водича чини помоћни апарат чији су саставни делови библиографија публикација које је архив објавио, списак скраћеница, илустрације, попис насељених места за која је територијално надлежан архив, регистри и садржај. Као илустрације најчешће се користе фотографије или факсимили репрезентативних документа које архив поседује и могу бити представљене кроз текстове или на крају публикације као посебна целина са пописом. Предвиђени регистри су: предметни, појмова, установа, личних имена, географских имена и фондова и збирки. Сваки водич завршава се садржајем на српском и енглеском језику.

Да би једна архивска установа покренула процес израде водича потребно је да своју одлуку пријави Редакцији и да одреди чланове Приређивачког одбора. Архив је у обавези да донесе одлуку да ли ће водич обухватати све фондове и збирке или само одређени број фондова. Као полазна основа приликом израде водича може послужити књига *Архиви у Србији*⁷ коју је Архив Србије објавио у два тома 2016. године у сарадњи са свим архивима у Републици Србији. У првом тому представљени су историјат, организациона структура и опис делатности 44 архива у Србији. Други том чини преглед фондова и збирки за сваки појединачан архив и садржи основне елементе описа фонда/збирке – назив, граничне године грађе и количину архивске грађе. Основни извор информација за израду описа фондова и збирки су евиденције о архивској грађи и научноинформативна средства која настају у самим архивима – књига пријема, општи инвентар, регистар архивске грађе, сумарни и аналитички инвентари, досијеи фондова и збирки. Приликом израде водича потребно је упоредити и проверити све ове изворе увидом у саму архивску грађу што представља и својеврсну ревизију депоа и утврђивања стања архивске грађе.⁸

Током непуних пет деценија од објављивања прве књиге водича до данас, методологија рада на изради овог информативног средства остала је углавном непромењена, без обзира да ли је водич радио један приређивач или је било ангажовано више архивиста. Промене које се могу уочити односе се на садржај текста код фондова. У водичима који су урађени током прошлог века у наслову фонда није приказан распон година архивске грађе, него само године творца фонда, као ни податак о количини архивске грађе изражене у дужним метрима коју фонд садржи,

⁷ *Архиви у Србији*, I, II, Архив Србије, Београд 2016.

⁸ О проблемима приликом израде водича који настају услед неусаглашености евиденција, односно нетачних, непотпуних и превазиђених података, детаљније је писала колегиница Татјана Сегединчев у свом раду *О евиденцијама и водичима у архивским установама*, Архивска грађа у теорији и пракси (ур. Зоран Вељановић), књ. 2, Архивистичко друштво Србије, Београд 2018, 261-273.

за разлику од водича који су приређени у последње две деценије. Библиографија о фонду, односно објављени стручни радови на основу архивске грађе фонда, такође није била заступљена у ранијем периоду. До уједначавања методологије рада дошло је након доношења упутстава за израду водича 2002. године. Одређивање чланова Редакције у ужем саставу омогућило је ефикаснију комуникацију са члановима приређивачких одбора, самим тим и успешнију сарадњу и квалитетнију израду водича. Новим Законом о архивској грађи и архивској делатности регулисана је и израда водича као информативног средства „о архивској грађи ради њене заштите и давања информација о њој и из ње“.⁹

У оквиру Едиције *Водич кроз архивску грађу Србије* до сада је објављено деветнаест томова:¹⁰

Књига број 1/1 – Водич Архива Србије објављен је 1973. године. У Водичу је представљено 86 фондова и 9 збирки. Приказана је архивска грађа фондова смештених у Депоу I Архива Србије која обухвата период од 1673. до 1959. године, уз напомену да се највећи део фондова односи на период од Другог српског устанка до уједињења 1918. године, а да се у каси Депоа I чувају издвојени старији документи (Дечанска повеља из 1330. године, имовинске исправе из 1288, 1422, 1539. и 1581. године и др.).

- A.1. Управа и јавне службе: 25 фондова
- A.2. Правосуђе: 13 фондова
- A.4. Просветне, културне и научне установе и организације: 5 фондова
- A.5. Социјалне и здравствене установе: 1 фонд
- A.7. Друштвено-политичке организације, друштва и удружења: 8 фондова

⁹ Закон о архивској грађи и архивској делатности, чл. 26, Службени гласник Републике Србије, бр. 6/2020.

¹⁰ Укупно 22 књиге, јер су Архив Србије, Историјски архив Ниш, Историјски архив Зрењанин и Историјски архив Суботица објавили по две, а књига под бројем XII није званично изашла у оквиру Едиције.

А.8. Верске установе и организације: 2 фонда

А.9. Остало: 1 фонд

Б. Породични и лични фондови: 31 фонд

В. Збирке: 9 збирки¹¹

Књига број I/2 – Водич Архива Србије објављен је 1975. године. У Водичу је представљено 239 фондова. Приказана је архивска грађа фондова смештених у Депоу II Архива Србије која обухвата период од 1861. до 1970. године, уз напомену да се највећи део фондова односи на период од 1941. до 1953. године. Фондови су приказани са стањем на дан 31. децембра 1972. године.

А.1. Управа и јавне службе: 150 фондова

А.4. Просветне, културне и научне установе и организације: 30 фондова

А.5. Социјалне и здравствене установе: 15 фондова

А.6. Привреда и банкарство: 43 фонда

А.9. Остало: 1 фонд¹²

Књига број II – Водич Историјског архива Шумадије Крагујевац објављен је 1978. године. У Водичу су представљена 152 фонда и 6 збирки. Архивска грађа ових фондова и збирки обухвата период од 1809. до 1973. године. Закључно са 1974. годином ова архивска установа имала је 203 фонда и збирке, са укупно 617,80 дужних метара архивске грађе.

А.1. Управа и јавне службе: 46 фондова

А.2. Правосуђе: 2 фонда

А.4. Просветне, културне и научне установе и организације: 22 фонда

А.5. Социјалне и здравствене установе: 3 фонда

А.6. Привреда и банкарство: 34 фонда

А.7. Друштвено-политичке организације, друштва и удружења: 21 фонд

А.8. Верске установе и организације: 7 фондова

Б. Породични и лични фондови: 17 фондова

В. Збирке: 6 збирки¹³

Књига број III – Водич Историјског архива Смедеревска Паланка¹⁴ објављен је 1980. године. У Водичу је представљено 69 фондова и 5 збирки чија архивска грађа обухвата период од 1849. до 1974. године. Укупна количина архивске грађе представљених фондова и збирки износи 277 дужних метара.

А.1. Управа и јавне службе: 18 фондова

А.4. Просветне, културне и научне установе и организације: 11 фондова

¹¹ Водич Архива Србије, Београд 1973.

¹² Водич Архива Србије, Београд 1975.

¹³ Водич Историјског архива Шумадије, Крагујевац 1978.

¹⁴ Данас Архив „Верослава Вељашевић“ у Смедеревској Паланци.

- A.5. Социјалне и здравствене установе: 1 фонд
- A.6. Привреда и банкарство: 26 фондова
- A.7. Друштвено-политичке организације, друштва и удружења: 13 фондова
- B. Збирке: 5 збирки¹⁵

Књига број IV – Водич Историјског архива „Средње Поморавље“ Светозарево¹⁶ објављен је 1984. године. У Водичу је представљено 325 фондова и 9 збирки, преузетих до краја 1980. године, чија архивска грађа обухвата период од 1823. до 1976. године, уз напомену да се у Збирци микрофилмова налазе снимци за документе који датирају од 1565. до почетка 20. века. Укупна количина архивске грађе представљених фондова и збирки износи 1.200 дужних метара.

- A.1. Управа и јавне службе: 139 фондова
- A.2. Правосуђе: 2 фонда
- A.4. Просветне, културне и научне установе и организације: 64 фонда
- A.5. Социјалне и здравствене установе: 2 фонда
- A.6. Привреда и банкарство: 95 фондова
- A.7. Друштвено-политичке организације, друштва и удружења: 23 фонда
- B. Збирке: 9 збирки¹⁷

Књига број V – Водич Историјског архива Београда објављен је 1984. године. У Водичу је представљено 226 фондова чија архивска грађа обухвата период од 1749. до 1977. године. У време објављивања Водича ова архивска установа располагала је са 1.639 фондова у количини од 9.137,64 дужних метара и са 42 лична фонда и збирке у количини од 58,30 дужних метара.

- A.1. Управа и јавне службе: 219 фондова
- A.2. Правосуђе: 7 фондова¹⁸

Књига број VI – Водич Међуопштинског историјског архива Чачак објављен је 1988. године. У Водичу је представљено 415 архивских фондова и 11 збирки чија архивска грађа обухвата период од 1813. до 1977. године. Укупна количина архивске грађе представљених фондова и збирки износи 650 дужних метара.

- A.1. Управа и јавне службе: 116 фондова
- A.2. Правосуђе: 7 фондова
- A.4. Просветне, културне и научне установе и организације: 26 фондова
- A.5. Социјалне и здравствене установе: 6 фондова
- A.6. Привреда и банкарство: 161 фонд
- A.7. Друштвено-политичке организације, друштва и удружења: 69 фондова

¹⁵ Водич Историјског архива Смедеревска Паланка, Смедеревска Паланка 1980.

¹⁶ Град Светозарево 1992. године мења име у Јагодина.

¹⁷ Водич Историјског архива „Средње Поморавље“ Светозарево, Светозарево 1984.

¹⁸ Водич Историјског архива Београда, Београд 1984.

Б. Породични и лични фондови: 30 фондова

В. Збирке: 11 збирки¹⁹

Књига број VII – Водич Историјског архива Титово Ужице²⁰ објављен је 1990. године. У Водичу су представљена 622 фонда и 8 збирки, преузетих до краја 1981. године, чија архивска грађа обухвата период од 1818. до 1980. године. Укупна количина архивске грађе представљених фондова и збирки износи 2.195,48 дужних метара.

А.1. Управа и јавне службе: 278 фондова

А.2. Правосуђе: 7 фондова

А.4. Просветне, културне и научне установе и организације: 31 фонд

А.5. Социјалне и здравствене установе: 4 фонда

А.6. Привреда и банкарство: 149 фондова

А.7. Друштвено-политичке организације, друштва и удружења: 131 фонд

А.8. Верске установе и организације: 2 фонда

Б. Породични и лични фондови: 20 фондова

В. Збирке: 8 збирки²¹

Књига број VIII – Водич Историјског архива Краљево објављен је 1993. године. У Водичу је представљено 246 фондова и 5 збирки, преузетих до 1991. године, чија архивска грађа обухвата период од 1837. до 1990. године. Укупна количина архивске грађе представљених фондова и збирки износи 700 дужних метара.

А.1. Управа и јавне службе: 68 фондова

А.4. Просветне, културне и научне установе и организације: 80 фондова

А.5. Социјалне и здравствене установе: 2 фонда

А.6. Привреда и банкарство: 52 фонда

А.7. Друштвено-политичке организације, друштва и удружења: 12 фондова

А.8. Верске установе и организације: 23 фонда

А.9. Остало: 8 фондова

Б. Породични и лични фондови: 1 фонд

В. Збирке: 5 збирки²²

Књига број IX – Водич Историјског архива Ниш објављен је 1996. године. У Водичу је представљено 565 фондова и 7 збирки.

А.1. Управа и јавне службе: 164 фонда

А.2. Правосуђе: 5 фондова

¹⁹ Водич Међуопштинског историјског архива Чачак, Чачак 1988.

²⁰ Град Титово Ужице 1992. године мења име у Ужице.

²¹ Водич Историјског архива Титово Ужице, Титово Ужице 1990.

²² Водич Историјског архива Краљево, Краљево 1993.

- A.4. Просветне, културне и научне установе и организације: 37 фондова
- A.5. Социјалне и здравствене установе: 21 фонд
- A.6. Привреда и банкарство: 210 фондова
- A.7. Друштвено-политичке организације, друштва и удружења: 93 фонда
- A.8. Верске установе и организације: 27 фондова
- A.9. Остало: 2 фонда
- Б. Породични и лични фондови: 6 фондова
- В. Збирке: 7 збирки²³

Књига број IX/2 – Водич Историјског архива Ниш објављен је 2013. године. У Водичу је представљено 219 фондова.

- A.1. Управа и јавне службе: 53 фонда
- A.2. Правосуђе: 9 фондова
- A.4. Просветне, културне и научне установе и организације: 16 фондова
- A.5. Социјалне и здравствене установе: 2 фонда
- A.6. Привреда и банкарство: 99 фондова
- A.7. Друштвено-политичке организације, друштва и удружења: 30 фондова
- Б. Породични и лични фондови: 10 фондова²⁴

Историјски архив у Нишу до сада је објавио две књиге водича, 1996. и 2013. године. Укупно су представљена 784 фонда и 7 збирки чија архивска грађа обухвата период од 1737. до 2012. године. Укупна количина архивске грађе представљених фондова и збирки износи 4.000 дужних метара.

Књига број X – Водич Историјског архива Крушевац објављен је 1998. године. У Водичу је представљено 256 фондова и 7 збирки (од тога се 113 фондова налази у Одељењу у Трстенику) чија архивска грађа обухвата период од 1834. до 1979. године. Укупна количина архивске грађе представљених фондова и збирки износи 2.170 дужних метара.

- A.1. Управа и јавне службе: 75 фондова, од тога 32 у Трстенику
- A.2. Правосуђе: 2 фонда
- A.4. Просветне, културне и научне установе и организације: 91 фонд, од тога 54 у Трстенику
- A.6. Привреда и банкарство: 42 фонда, од тога 18 у Трстенику
- A.7. Друштвено-политичке организације, друштва и удружења: 16 фондова
- A.8. Верске установе и организације: 30 фондова, од тога 8 у Трстенику
- В. Збирке: 7 збирки²⁵

²³ Водич Историјског архива Ниш, Ниш 1996.

²⁴ Водич Историјског архива Ниш IX/2, Ниш 2013.

²⁵ Водич Историјског архива Крушевац, Крушевац 1998.

Књига број XI – Водич Историјског архива „31. јануар“ Врање објављен је 2000. године. У Водичу су представљена 254 фонда и 6 збирки чија архивска грађа обухвата период од 1858. до 1992. године. Укупна количина архивске грађе представљених фондова и збирки износи 1.400 дужних метара.

- A.1. Управа и јавне службе: 110 фондова
- A.2. Правосуђе: 9 фондова
- A.4. Просветне, културне и научне установе и организације: 22 фонда
- A.5. Социјалне и здравствене установе: 6 фондова
- A.6. Привреда и банкарство: 61 фонд
- A.7. Друштвено-политичке организације, друштва и удружења: 32 фонда
- A.8. Верске установе и организације: 12 фондова
- Б. Породични и лични фондови: 2 фонда
- В. Збирке: 6 збирки²⁶

Књига број XII објављена је 2002. године без сагласности Редакције *Водича кроз архивску грађу Србије* као *Водич Историјског архива Неготин*. Због тога што се Приређивачки одбор није придржавао утврђеног начина израде водича и није усвајао сугестије чланова Редакције у ужем саставу, који су уложили огромне напоре да помогну колегама из Неготина да ураде водич стручно и квалитетно, на састанку Редакције *Водича кроз архивску грађу Србије*, одржаном 6. јуна 2002. године, заузет је јединствени став да имена чланова Редакције не буду у импресуму ове књиге. У овој публикацији представљено је 496 фондова и 7 збирки чија архивска грађа обухвата период од 1837. до 1990. године. Укупна количина архивске грађе представљених фондова и збирки износи око 1.000 дужних метара. Архивска грађа која се налази у Одељењу у Бору није обухваћена овим издањем.

- A.1. Управа и јавне службе: 168 фондова
- A.2. Правосуђе: 5 фондова
- A.4. Просветне, културне и научне установе и организације: 34 фонда
- A.5. Социјалне и здравствене установе: 9 фондова
- A.6. Привреда и банкарство: 182 фонда
- A.7. Друштвено-политичке организације, друштва и удружења: 67 фондова
- A.8. Верске установе и организације: 24 фонда
- Б. Породични и лични фондови: 7 фондова
- В. Збирке: 7 збирки²⁷

Књига број XIII – Водич Међуопштинског историјског архива Ваљево објављен је 2004. године. У Водичу су представљена 333 фонда и 11 збирки чија архивска грађа обухвата период од 1807. до 2000. године. Укупна количина архивске грађе представљених фондова и збирки износи 1.450 дужних метара.

²⁶ Водич Историјског архива „31. јануар“ Врање, Врање 2000.

²⁷ Водич Историјског архива Неготин, Неготин 2002.

- A.1. Управа и јавне службе: 117 фондова
- A.2. Правосуђе: 1 фонд
- A.4. Просветне, културне и научне установе и организације: 22 фонда
- A.5. Социјалне и здравствене установе: 6 фондова
- A.6. Привреда и банкарство: 96 фондова
- A.7. Друштвено-политичке организације, друштва и удружења: 62 фонда
- A.8. Верске установе и организације: 19 фондова
- Б. Породични и лични фондови: 10 фондова
- В. Збирке: 11 збирки²⁸

Књига број XIV/1 – Водич кроз архивске фондове Историјског архива Зрењанин објављен је 2007. године. У Водичу је представљено 200 фондова и 10 збирки.

81

- A.1. Управа и јавне службе: 96 фондова
- A.2. Правосуђе: 10 фондова
- A.3. Војне јединице, установе и организације: 7 фондова
- A.4. Просветне, културне и научне установе и организације: 23 фонда
- A.5. Социјалне и здравствене установе: 6 фондова
- A.6. Привреда и банкарство: 34 фонда
- A.7. Друштвено-политичке организације, друштва и удружења: 17 фондова
- A.8. Верске установе и организације: 2 фонда
- Б. Породични и лични фондови: 10 фондова
- В. Збирке: 10 збирки²⁹

Књига број XIV/2 – Водич кроз архивске фондове Историјског архива Зрењанин објављен је 2009. године.³⁰ У Водичу је представљено 211 фондова.

- A.1. Управа и јавне службе: 10 фондова
- A.2. Правосуђе: 3 фонда
- A.4. Просветне, културне и научне установе и организације: 8 фондова
- A.5. Социјалне и здравствене установе: 2 фонда
- A.6. Привреда и банкарство: 161 фонд
- A.7. Друштвено-политичке организације, друштва и удружења: 27 фондова³¹

Историјски архив Зрењанин до сада је објавио две књиге водича, 2007. и 2009. године. Укупно је представљено 410 фондова и 10 збирки чија архивска грађа обухвата период од 1752. до 2003. године. У моменту објављивања друге књиге Водича

²⁸ Водич Међуопштинског историјског архива Ваљево, Ваљево 2004.

²⁹ Водич кроз архивске фондове Историјског архива Зрењанин, Зрењанин 2007.

³⁰ Година 2009. води се као година издавања, али је због проблема са штампаријом физички одштампан 2020, а у међувремену водич се користио у електронском облику.

³¹ Водич кроз архивске фондове Историјског архива Зрењанин, Зрењанин 2009.

Историјски архив Зрењанин располагао је са 727 фондова и збирки у укупној количини од преко 4.000 дужних метара архивске грађе.

Књига број XV – Водич Историјског архива „Рас“ Нови Пазар објављен је 2008. године. У Водичу је представљено 278 фондова и 8 збирки чија архивска грађа обухвата период од 1604. до 2007. године, уз напомену да Збирка копија садржи архивску грађу из 1461, 1618-1685, 1900-1951. године. Укупна количина архивске грађе представљених фондова и збирки износи 674,92 дужна метра.

- A.1. Управа и јавне службе: 75 фондова
- A.2. Правосуђе: 5 фондова
- A.3. Војне јединице, установе и организације: 1 фонд
- A.4. Просветне, културне и научне установе: 83 фонда
- A.5. Социјалне и здравствене установе: 6 фондова
- A.6. Привреда и банкарство: 62 фонда
- A.7. Друштвено-политичке организације, друштва и удружења: 43 фонда
- Б. Породични и лични фондови: 3 фонда
- В. Збирке: 8 збирки³²

Књига број XVI – Водич Историјског архива Краљево (друго, прерађено и допуњено издање) објављен је 2010. године. У Водичу је представљено 416 фондова и 6 збирки чија архивска грађа обухвата период од 1837. до 2008. године. Укупна количина архивске грађе представљених фондова и збирки износи 1.978 дужних метара.

- A.1. Управа и јавне службе: 90 фондова
- A.2. Правосуђе: 5 фондова
- A.4. Просветне, културне и научне установе: 129 фондова
- A.5. Социјалне и здравствене установе: 4 фонда
- A.6. Привреда и банкарство: 104 фонда
- A.7. Друштвено-политичке организације, друштва и удружења: 45 фондова
- A.8. Верске установе и организације: 26 фондова
- Б. Породични и лични фондови: 13 фондова
- В. Збирке: 6 збирки³³

Књига број XVII – Водич Историјског архива „Тимочка Крајина“ Зајечар објављен је 2010. године. У Водичу је представљено 440 фондова и 12 збирки чија архивска грађа обухвата период од 1789. до 2008. године, уз напомену да Збирка копија докумената садржи копије од 1718. до 1945. године. Укупна количина архивске грађе представљених фондова и збирки износи 2.470 дужних метара.

³² Водич Историјског архива „Рас“ Нови Пазар, Нови Пазар 2008.

³³ Водич Историјског архива Краљево, Краљево 2010.

- A.1. Управа и јавне службе: 119 фондова
- A.2. Правосуђе: 8 фондова
- A.4. Просветне, културне и научне установе: 57 фондова
- A.5. Социјалне и здравствене установе: 2 фонда
- A.6. Привреда и банкарство: 139 фондова
- A.7. Друштвено-политичке организације, друштва и удружења: 51 фонд
- A.8. Верске установе и организације: 26 фондова
 - Б. Породични и лични фондови: 38 фондова
 - В. Збирке: 12 збирки³⁴

Књига број XVIII/1 – Водич кроз архивске фондове Историјског архива Суботица објављен је 2012. године. У Водичу је представљено 207 фондова и 13 збирки.

83

- A.1. Управа и јавне службе: 44 фонда
- A.2. Правосуђе: 14 фондова
- A.3. Војне јединице, установе и организације: 1 фонд
- A.4. Просветне, културне и научне установе: 25 фондова
- A.5. Социјалне и здравствене установе: 3 фонда
- A.6. Привреда и банкарство: 92 фонда
- A.7. Друштвено-политичке организације, друштва и удружења: 25 фондова
 - Б. Породични и лични фондови: 3 фонда
 - В. Збирке: 13 збирки³⁵

Књига број XVIII/2 – Водич кроз архивске фондове Историјског архива Суботица објављен је 2015. године. У Водичу су представљена 253 фонда и 18 збирки.

- A.1. Управа и јавне службе: 63 фонда
- A.2. Правосуђе: 18 фондова
- A.3. Војне јединице, установе и организације: 5 фондова
- A.4. Просветне, културне и научне установе: 54 фонда
- A.5. Социјалне и здравствене установе: 4 фонда
- A.6. Привреда и банкарство: 77 фондова
- A.7. Друштвено-политичке организације, друштва и удружења: 24 фонда
 - Б. Породични и лични фондови: 8 фондова
 - В. Збирке: 18 збирки³⁶

Историјски архив Суботица до сада је објавио две књиге водича, 2012. и 2015. године. Укупно је представљено 460 фондова и 31 збирка чија архивска грађа обухвата период од 1556. до 2010. године, уз напомену да се у оквиру породичног фонда

³⁴ Водич Историјског архива „Тимочка Крајина“ Зајечар, Зајечар 2010.

³⁵ Водич кроз архивске фондове Историјског архива Суботица XVIII/1, Суботица 2012.

³⁶ Водич кроз архивске фондове Историјског архива Суботица XVIII/2, Суботица 2015.

Војнићи од Бајше налазе документи од 1235. године, а Збирка копија докумената садржи копије од 12. века до 1991. године.

Књига број XIX – Водич Историјског архива Пирот објављен је 2019. године. У Водичу су представљена 294 фонда и 6 збирки чија архивска грађа обухвата период од 1842. до 2015. године. Укупна количина архивске грађе представљених фондова и збирки износи 1.358 дужних метара.

- A.1. Управа и јавне службе: 92 фонда
- A.2. Правосуђе: 2 фонда
- A.4. Просветне, културне и научне установе и организације: 31 фонд
- A.5. Социјалне и здравствене установе: 4 фонда
- A.6. Привреда и банкарство: 97 фондова
- A.7. Друштвено-политичке организације, друштва и удружења: 17 фондова
- A.8. Верске установе и организације: 34 фонда
- Б. Породични и лични фондови: 17 фондова
- В. Збирке: 6 збирки³⁷

Поред напред представљених водича који су објављени у склопу едиција *Водич кроз архивску грађу Србије* и *Водич кроз архивске фондове за архиве у Војводини* архиви су у периоду од 1970. до 2018. године објављивали и водиче у склопу других едиција³⁸ или као појединачна издања.

Архив Војводине

- *Водич кроз архивске фондове*, 4, св. 6, том I, 1977.
- *Водич кроз архивске фондове*, 4, св. 6, том II, 1991.
- *Водич кроз архивске фондове*, 4, св. 6, том III, 1992.
- *Водич кроз архивске фондове*, 4, св. 6, том IV, 1993.
- *Водич кроз архивске фондове Архива Војводине*, том I, Нови Сад 1999.

Историјски архив Бела Црква

- *Водич кроз архивске фондове*, 4, св. 9, 1983.

Историјски архив Кикинда

- *Водич кроз архивске фондове*, 4, св. 5, 1974.

Историјски архив града Новог Сада

- *Водич кроз архивске фондове*, 4, св. 8, 1980.

Историјски архив Панчево

- *Водич кроз архивске фондове*, 4, св. 4, 1973.

³⁷ Водич Историјског архива Пирот, Пирот 2019.

³⁸ Едиција *Научно-информативна средства о архивској грађи у архивима Војводине* у оквиру које је у периоду од 1970. до 1985. године објављено десет свезака водича архива са подручја Војводине.

Историјски архив Сента

- *Водич кроз архивске фондове*, 4, св. 2, 1972.

Историјски архив Сомбор

- *Водич кроз архивске фондове*, 4, св. 10, 1985.

Историјски архив „Срем“ Сремска Митровица

- *Водич кроз архивске фондове*, 4, св. 3, 1972.

- *Архивски фондови и збирке у архивима и архивским одељењима у СФРЈ САП Војводине*, Београд 1977.

- *Водич кроз фондове Историјског архива „Срем“*, св. 1, Сремска Митровица 2003.

- *Водич кроз фондове Историјског архива „Срем“*, св. 2, Сремска Митровица 2004.

- *Водич кроз фондове Историјског архива „Срем“*, св. 3, Сремска Митровица 2005.

- *Водич кроз фондове Историјског архива „Срем“*, св. 4, Сремска Митровица 2005.

- *Водич – преглед архивских фондова преузетих у Историјски архив „Срем“ од 2000. до 2018. године*, Сремска Митровица 2018.

Историјски архив Суботица

- *Водич кроз архивске фондове*, 4, св. 1, 1970.

Архив Југославије је у оквиру едиције Водичи Архива Југославије објавио:

- *Водич кроз фондове краљевине Југославије*, Београд 2000.

- *Водич кроз збирке*, Београд 2007.

- *Водич кроз фондове Архива Југославије 1945-2006*, књ. 1, Београд 2014.

Као посебно издање 2006. објављен је *Водич Архива Српске православне епархије будимске*, а 2007. објављена су два тома пописа грађе *Архив Српске православне црквене општине у Трсту 1749-1950*.

Једанаест архива у Србији нема урађен водич ни у каквом облику. Такође, многи објављени водичи одавно су превазиђени и потребно је урадити прерађена и допуњена издања.

Током вишедеценијског рада чланова Редакције и несобичног пружања стручне помоћи остварена је успешна сарадња са већином колега из приређивачких одбора која је резултирала објављивањем драгоцених водича кроз архивску грађу. Морамо, ипак, навести и примере када добровољни рад чланова Редакције није урадио плодом. Водич Историјског архива Неготин није добио одобрење јер се чланови Приређивачког одбора нису придржавали Упутства за израду *Водича кроз архивску грађу Србије*. Чланови Редакције у ужем саставу су више пута, у веома кратком временском периоду, прегледали више радних верзија, слали своје сугестије и

на крају сами исправљали текст у жељи да овај водич буде добро урађен. Приређивачки одбор није прихватио већину сугестија и водич је објављен без одобрења Редакције. Слична ситуација догодила се и приликом вишегодишњег покушаја израде Водича Историјског архива Лесковац када су чланови неколико сазива Редакција пружали стручну помоћ колегама. Нажалост, због неуважавања сугестија Редакције одобрење за публикување Водича није дато. Историјски архив Лесковац је, користећи текст који је био планиран за Водич, без уношења исправки које је наложила Редакција, објавио 2004. године *Преглед архивских фондова и збирки*. Редакција је у свом раду увек тежила побољшању квалитета једног од основних информативних средстава сваког архива и није желела да стане иза пројеката који уназађују њен рад и руше стручни углед њених чланова.

86

Редакција се, такође, приликом пружања стручне помоћи архивима суочава и са многим неразјашњеним стручним проблемима. Питања разграничења, периодизације, сигнатуре и несређености фондова превазилазе делокруг рада Редакције. Постојање ових проблема, као и хроничан недостатак стручних кадрова, успорава рад не само на изради водича, већ и на обављању основних послова у архивској струци и потребно их је што пре разрешити.

Чланови Редакције сматрају и да би едицију *Водич кроз архивску грађу Србије* требало прилагодити 21. веку. С обзиром да водич представља информативно средство које садржи мноштво података о архивској установи, целокупној архивској грађи, као и о сваком фонду појединачно када су у питању његов историјат и

Промоција Водича кроз архивску грађу Историјског архива Пирот, 2019.

садржај архивске грађе, потребно је да буде доступан за кориснике и у електронском облику.

Приликом припреме нашег рада приметили смо да се на интернет страницама архива који имају урађен водич не може увек наћи његов садржај, односно да су урађени водичи углавном недоступни. На интернет страницама архива Врања, Ваљева, Новог Пазара, Суботице и Пирота лако се може доћи до података из водича, а архив Зајечара представио је први део водича и попис фондова. Међутим, на већини интернет страница архива водичи су само наведени у попису издања, а на неким чак ни то – као да не постоје.

Потреба савременог друштва је да приступ информацијама буде брз и једноставан, тако да је дигитализација неминовна када је у питању архивска делатност. Примена Информационог система АРХИС, односно његових подсистема, сигурно доприноси унапређењу архивске службе. Подсистем за сређивање и обраду архивске грађе подразумева унос података само за архивистички сређене фондове, из којег настају информативна средства као што су аналитички и сумарни инвентари, док подсистем за Општи инвентар обухвата само основне податке о сваком фонду и грађи коју садржи. Неколико постојећих подсистема већ садржи елементе потребне и за израду водича. Израдом новог подсистема у коме би се повезали потребни подаци и као резултат добио електронски водич као информативно средство које обилује подацима о свим фондовима и збиркама представљеним као у водичу у штампаној форми, ширем кругу корисника би се омогућили једноставнији приступ свим подацима и бржа претрага у оквиру овог подсистема, а са друге стране то би допринело даљем унапређењу архивске делатности и афирмацији оних установа које су приредиле водиче.

ЗАКЉУЧАК

Водич кроз архивску грађу Србије представља основно информативно средство сваког архива које истраживачима пружа информације о архивској установи и архивској грађи која се у њој чува. Организовани рад на изради водича кроз архивску грађу архива у Србији почео је давне 1968. године. Стручну помоћ колегама на изради појединачних водича пружају чланови Редакције *Водича кроз архивску грађу Србије*. Рад Редакције, обавезе њених чланова, као и чланова Приређивачких одбора, регулисани су Правилником о раду Редакције. У периоду од 2002. до 2005. године Редакција је донела Упутство за израду *Водича кроз архивску грађу Србије*, Упутство за израду водича кроз архивске фондове за архиве у Војводини, Упутство о техничком изгледу водича за архиве у Војводини и Упутство о техничком изгледу Водича за архиве у Србији. Доношење ових аката знатно је олакшало рад на изради водича и омогућило да постану једнообразни, препознатљиви и лаки за коришћење. Упутствима је предвиђено да сваки водич садржи уводни део, опис фондова и збирки (анотација) и помоћни апарат. Уводни део чине историјат архивске установе, општи подаци о целокупној архивској грађи и напомена кориснику. Опис фондова

и збирки (анотација) обухвата следеће елементе: последњи назив и седиште творца фонда, распон година постојања и рада творца фонда, као и распон година архивске грађе, а централни део анотације фондова и збирки представљају белешка о творцу фонда, белешка о фонду, опис архивске грађе, обавештајна средства о архивској грађи и библиографија о фонду. Трећу целину водича чини помоћни апарат чији су саставни делови библиографија публикација које је архив објавио, списак скраћеница, илустрације, попис насељених места за која је територијално надлежан архив, регистри и садржај. За архиве у Војводини саставни делови водича су и попис фондова по класификационој шеми и упоредне таблице.

Новим Законом о архивској грађи и архивској делатности регулисана је израда водича као информативног средства „о архивској грађи ради њене заштите и давања информација о њој и из ње“.³⁹ У оквиру едиција *Водич кроз архивску грађу Србије* и *Водич кроз архивске фондове за архиве у Војводини*, закључно са 2019. годином, објављено је деветнаест томова, односно двадесет две књиге водича. Поред наведених едиција за чију је израду надлежна Редакција *Водича кроз архивску грађу Србије* архиви су објавили, у склопу других едиција или као појединачна издања, још двадесет четири књиге водича. Нажалост, још једанаест архива у Србији нема урађен водич ни у каквом облику. Претпостављамо да су неки од разлога за то и проблеми наведени у нашем раду – разграничење и несређеност фондова, као и недовољан број запослених.

Едицију *Водич кроз архивску грађу Србије* требало би прилагодити 21. веку, односно потребно је да буде доступна за кориснике и у електронском облику. Мишљења смо да је постојећи Информациони систем за архиве у Републици Србији – АРХИС могуће допунити новим подсистемом који би у себи објединио све потребне податке о фондовима и збиркама чиме би се олакшала израда водича, а у исто време и омогућили лакши приступ и бржа претрага података.

³⁹ Закон о архивској грађи и архивској делатности, чл. 26, Службени гласник Републике Србије, бр. 6/2020.

Branka JANAČKOVIĆ
Slavica SOLOMUN

EDITION
A GUIDE THROUGH
ARCHIVAL MATERIALS OF SERBIA

89

Summary

A Guide through Archival Materials of Serbia represents basic informative means of each archive that provides information to researchers about archival institution and archival materials it keeps. Organized work on preparation of the guide through archival materials in Serbia started in 1968. Members of the editorial board of *A Guide through Archival Materials of Serbia* provide professional help to their colleagues on their work on separate guides. The work of the editorial board, obligations of its members, so as the members of the editorial committees are regulated by the Work Regulation of the Editorial Office. During the period from 2002 until 2005 the editorial board brought in the guidelines for preparing *A Guide through Archival Materials of Serbia*, the guidelines for preparing the guide for archives in Vojvodina, and the guidelines for technical appearance of the guide for archives in Serbia. Adoption of these acts facilitated the work on creation of the guides and enabled guides to become uniform, recognizable, and easy for use. The guidelines indicate that each guide must consist of: introductory part, description of the fonds and collections (annotation), and finding aid. The introductory part consists of the history of the archival institution, general data on the entire archival materials, and a note to user. Description of fonds and collections (annotation) encompasses following elements: latest name and headquarters of the creator of the fonds, years of existence and work of the creator of the fond, so as the year span of archival materials, and the central part of annotation of fonds and collections contains the note about the creator of the fonds, note about the fond, description of the archival materials, informative means about archival materials, and bibliography about the fond. The third part of the guide consists of the finding aid that contains bibliography of the publications the archives published, illustrations, list of abbreviations, list of populated places which territories are in the competence of the archives, registries, and the content. For the archives in Vojvodina, the integral parts of the guide are the lists of fonds in classification scheme and comparison table.

The new Law on Archival Materials and Services regulates the creation of the guide as an informative means “about archival material for its protection and provision of information about it and from it.”⁴⁰ Within the edition *A Guide through Archival Materials of Serbia* and *A Guide through Archival Materials for the Archives in Vojvodina*, concluding with the year 2019, 19 volumes were published, i.e. 22 books of the guide. In addition to mentioned edition for which creation is responsible the editorial board of *A Guide through Archival Materials of Serbia*, the archives published, as part of other editions or as separate publications, additional 22 books of the guide. Unfortunately, 11 archives in Serbia still do not have guides in any form. We suppose that the reasons for that are the problems we have mentioned in our work – delineation and *disorganized archival materials* of the fonds, so as the *insufficient* number of the employees.

90 Edition of *A Guide through Archival Materials of Serbia* should be suited to the 21st century, i.e. it should be available to users in electronic form. In our opinion it is possible to supplement the existing information system for the archives in the Republic of Serbia – ARHIS, with new subsystem that would integrate all needed data about the fonds and collections which would facilitate creation of the guide, and at the same time, enable easier access to data and quick search of the data.

⁴⁰ The Law on Archival Materials and Services, article 26, Official Gazette of the Republic of Serbia, No. 6/2020